Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences. Vol. 2 (100)

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Вип. 2 (100)

ISSN: 2663-7650

УДК 2:719(477):341.3
DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(100).2026.15-24

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ КОНТЕКСТ

У. П. Севастьянів*

У статті досліджено проблематику захисту культурної спадщини України в умовах російсько-української війни крізь призму релігієзнавчого підходу. Основну увагу приділено релігійній культурній спадщині як складовій культурного надбання суспільства, що охоплює сакральні споруди, предмети релігійного призначення, архівні матеріали, символи, практики та форми колективної пам'яті. Проаналізовано міжнародно-правові засади охорони культурних цінностей під час збройних конфліктів, зокрема положення Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та Другого протоколу до неї 1999 року, релевантні норми міжнародного кримінального права й законодавства України. Висвітлено роль міжнародних організацій, державних інституцій, релігійних громад і громадських ініціатив у документуванні пошкоджених та зруйнованих релігійних об'єктів, збереженні культурних цінностей та реагуванні на загрози їх знищення. Обґрунтовано, що руйнування релігійної спадщини спричиняє не лише матеріальні втрати та правові наслідки, а й порушує тяглість релігійного життя, послаблює зв'язок спільнот з історичним середовищем і створює загрози для збереження колективної пам'яті та культурної ідентичності. Визначено основні виклики у сфері її захисту, серед яких неповнота документування, обмеженість доступу до тимчасово окупованих територій, ризики незаконного привласнення культурних цінностей і необхідність узгодження невідкладних заходів зі збереження спадщини з довгостроковими стратегіями її відновлення.

Ключові слова: *культурна спадщина, релігійна культурна спадщина, релігійні споруди, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, воєнні злочини, колективна пам'ять, документування.*

PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE IN UKRAINE DURING WARTIME: A RELIGIOUS STUDIES PERSPECTIVE

U. P. Sevastianiv

The article examines the protection of Ukraine's cultural heritage in the context of the Russian-Ukrainian war through the lens of religious studies. Particular attention is paid to religious cultural

* Севастьянів Уляна / Sevastianiv Uliana, кандидат філософських наук, старший викладач кафедри педагогіки та суспільних комунікацій (Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького, м. Львів, Україна)
ulianabaranovska@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0550-1296

heritage as a component of society's cultural legacy, encompassing sacred buildings, objects of religious significance, archival materials, symbols, practices, and forms of collective memory. The article analyses the international legal framework for the protection of cultural property during armed conflicts, including the provisions of the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Second Protocol of 1999, as well as relevant provisions of international criminal law and Ukrainian legislation. It highlights the role of international organisations, state institutions, religious communities, and civil society initiatives in documenting damaged and destroyed religious sites, preserving cultural property, and responding to threats of destruction. The article argues that the destruction of religious heritage results not only in material losses and legal consequences but also disrupts the continuity of religious life, weakens communities' ties to their historical environment, and threatens the preservation of collective memory and cultural identity. It identifies the main challenges in protecting religious heritage, including incomplete documentation, restricted access to temporarily occupied territories, the risk of unlawful appropriation of cultural property, and the need to coordinate emergency preservation measures with long-term recovery strategies.

Keywords: *cultural heritage, religious cultural heritage, religious buildings, international humanitarian law, international criminal law, war crimes, collective memory, documentation.*

Постановка проблеми. Понад чотири роки російської військової інтервенції в Україні призвели до масштабних руйнувань матеріальної культурної спадщини. У числі пошкоджених чи зруйнованих об'єктів – пам'ятки архітектури, музейні будівлі, архівні й бібліотечні приміщення і, звичайно, релігійні споруди. Втрати культурної спадщини – це не просто ще один вимір війни, адже вони виходять далеко за межі фізичних руйнувань. Йдеться про руйнування історичної пам'яті, нищення символічних просторів суспільства, розрив міжпоколіннєвої передачі досвіду, врешті позбавлення громади можливості відновлювати повсякденне життя.

Чільне місце в цьому контексті відведено релігійній спадщині. Храми, монастирі, молитовні будинки, мечеті, синагоги, зали царства, кладовища, малі сакральні об'єкти, такі як каплиці, придорожні хрести, ікони, предмети культу не є виключно матеріальними культурними виявами. Для релігійних громад – це водночас простір богослужіння, місце для молитви і пам'яті, відтворення традиції та укріплення й збереження спільної ідентичності. Тому руйнування сакральної споруди може одночасно означати втрату конкретного релігійного об'єкта, переривання традиційного релігійного укладу, знищення унікальних предметів і руйнування зв'язків всередині релігійної спільноти.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розглянути захист культурної спадщини ширше – не лише як завдання пам'яткоохоронної політики чи юридичної відповідальності за руйнування, а й як засіб збереження культурного різноманіття України. Релігієзнавчий підхід дає змогу врахувати значення сакрального простору для громади, конфесійну специфіку культурних практик, соціальні функції релігійних інституцій та роль сакральних об'єктів у формуванні локальних і національних наративів пам'яті.

Міжнародно-правове підґрунтя для захисту культурної спадщини у період збройних конфліктів забезпечують, зокрема, Гаазька конвенція 1954 року та Другий протокол до неї 1999 року. У вітчизняному правовому полі це питання регулюється Конституцією України, Законом України "Про охорону культурної спадщини", а також нормами Кримінального кодексу щодо відповідальності за порушення законів і звичаїв війни. Проте наявність розробленої нормативної бази, не гарантує належної реалізації міжнародних зобов'язань на практиці, зокрема через неможливість доступу моніторингових місій на тимчасово окуповані території, інтенсивні обстріли

та активні бойові дії часто ускладнюють фіксування пошкоджень об'єктів.

Метою статті є комплексний аналіз проблеми захисту культурної спадщини України в умовах війни з акцентом на релігійному вимірі. Особливу увагу зосереджено на міжнародно-правових механізмах охорони, специфіці українського законодавства, а також практиках документування як одному із способів захисту релігійних об'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковому полі комплексні дослідження захисту культурної спадщини в умовах війни з акцентом на релігієзнавчий аспект фактично відсутні. Одначе аналізувати окреслену тематику в правовій площині, порівняльно-історичній перспективі та історико-культурній сфері дозволяють наукові розвідки В. Гулкевича, М. Охріменко, Т. Калиніченко та К. Ваннер, З. Швед та М. Нестерової та інших. Звернення до комплексних звітів міжнародних моніторингових місій та вітчизняних громадських ініціатив дозволяють оцінити масштаби завданої шкоди. Водночас релігієзнавчий вимір цієї проблеми все ще потребує глибшого вивчення. Ідеться про те, чим сакральні споруди є для самих громад і як саме вони допомагають берегти духовну ідентичність та спільну пам'ять.

Дискусія та результати. Коли чуємо про захист і збереження культурної спадщини, то йдеться не лише про матеріальні об'єкти та духовне надбання, а те, що ми отримуємо у спадок, переосмислюємо, зберігаємо та врешті передаємо. Специфіка ж релігійної спадщини в тому, що такі сакральні об'єкти та практики виходять за межі виключно історичної, мистецької чи архітектурної цінності. Для конкретної громади – це передусім сакральний простір з глибоким духовним сенсом.

Використовуючи релігієзнавчий підхід можна типологізувати, а відтак і аналізувати релігійну спадщину у таких вимірах:

1) Просторовий. Йдеться про матеріальні вияви сакрального: культові споруди, монастирі, кладовища, каплиці, церковне начиння, ікони, давні книги та архіви. Вони є цінними для культури загалом, поряд з цим мають вагоме значення для конкретної конфесії/релігійної громади.

2) Символічний. Йдеться про сприйняття культової споруди як частини власної ідентичності чи то на локальному рівні, чи на державному. Втрата такого об'єкта викликає відчуття розриву з традицією, тяглістю поколінь та зв'язку з минулим.

3) Соціальний. Йдеться про практичний вимір культової споруди як простору для богослужіння, здійснення обрядових дій, осередку фізичної взаємодії громади між собою тощо. Руйнування чи пошкодження такого об'єкту унеможливлює такі дії.

Релігієзнавчий аналіз дозволяє врахувати полікультурність та релігійне різноманіття вітчизняного ландшафту. Українська культурна спадщина єднає православні, греко-католицькі, римо-католицькі, протестантські, юдейські, мусульманські та інші традиції. Вагомість цих об'єктів вимірюються не лише віком чи архітектурним стилем, а й людською історією, живими практиками та значенням для духовного життя громади.

Захист релігійної спадщини тому не повинен обмежуватися найвідомішими соборами або об'єктами національного значення. Невелика сільська церква, молитовний будинок, давнє кладовище чи місцевий архів часто є єдиними й незамінними свідками життя конкретного села чи містечка. Зберегти їх – означає зберегти культурне різноманіття та дати спільнотам змогу відчувати свій зв'язок із корінням.

Водночас релігійну спадщину неможливо звести лише до матеріальної складової. Навіть втративши храм, громада знаходить сили збиратися в тимчасових адаптивних приміщеннях, виконувати сакральні практики й зберігати пам'ять про знищену святиню через фотографії, усні спогади чи архівні матеріали. Ці дії не замінять втраченого, але доводять: спадщина живе не стільки в стінах, скільки в пам'яті, людському

досвіді та спільній дії, що очевидно формують українську ідентичність.

Відтак, релігієзнавчий підхід дає змогу розглянути багатовимірність втрати релігійної спадщини: від глибоко людської до суспільної. Адже йдеться не просто про знищення/руйнування релігійного об'єкта як такого, а й наслідки втрати для релігійної громади загалом та кожної конкретної людини в ній.

В умовах війни культурна спадщина все ж перебуває під правовим захистом. Йдеться про норми міжнародного права, які регулюють обов'язки сторін збройного конфлікту, встановлюють обмеження щодо ведення воєнних дій та декларують відповідальність за їхнє порушення. В українському контексті визначальними є норми Міжнародного гуманітарного права (МГП), Міжнародного кримінального права (МКП), Міжнародного права у сфері охорони культурної спадщини та Міжнародного права прав людини (МППЛ).

Ключовим міжнародним договором у цій сфері є Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, ухвалена в Гаазі 14 травня 1954 року, ратифікована Україною у 1957 року [5]. Конвенція закріплює принцип, що "культурна спадщина є надбанням усього людства, а не лише окремої держави чи народу" [5]. Гаазька конвенція передбачає завчасне планування та вжиття превентивних заходів у мирний час для мінімізації наслідків потенційного збройного конфлікту. А також зобов'язує сторони утримуватися від використання культурних об'єктів та їхнього безпосереднього оточення у військових цілях, а також від будь-яких ворожих дій, спрямованих проти них.

Ці вимоги повною мірою поширюються на релігійну спадщину незалежно від форми власності (державної, комунальної чи приватної). Важливо, що конфесійна приналежність релігійного об'єкта не позбавляє його міжнародно-правового захисту, якщо він відповідає критеріям культурної цінності. Також Конвенція суворо обмежує використання аргументу "військової необхідності". Йдеться про винятки, які уможливлюють атаки на культурні об'єкти, хоча й вони мають виключний характер і не можуть трактуватися як загальний дозвіл на руйнування культурної спадщини. Перший протокол (1954) до Конвенції спрямований на запобігання незаконному вивезенню культурних цінностей з окупованих територій та забезпечення їхнього повернення. В контексті релігійної спадщини це стосується ікон, літургійного начиння, церковної літератури, документації, що опиняються під загрозою вилучення з місць традиційного збереження [8].

Другий протокол (1999) до Конвенції значно посилив правовий режим захисту та уможливив кримінальну відповідальність за серйозні порушення. Зокрема, це стосується нападів на культурні цінності, що перебувають під посиленим захистом; широкомасштабне знищення або ж привласнення захищених культурних цінностей тощо [2].

Для України практична реалізація Гаазької конвенції та її протоколів передбачає не тільки документування воєнних злочинів, а й створення системи завчасного захисту. Йдеться також про інвентаризація культурних цінностей, пріоритетну евакуацію, оцифрування та тиражування, створення безпечних місць для зберігання культурних цінностей, що вимагає координованої роботи між органами влади, військовими, релігійними організаціями й експертами.

Окрім спеціалізованих договорів про культурну спадщину, її захист забезпечують загальні норми міжнародного гуманітарного права. Вони регулюють ведення бойових дій, визначають статус цивільних об'єктів і встановлюють обмеження щодо методів та засобів ведення війни.

Міжнародне кримінальне право доповнює МГП механізмами індивідуального покарання за воєнні злочини. Стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) кваліфікує як воєнний злочин

умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійності, якщо вони не є військовими цілями [9]. Також Статут карає за пограбування та інші серйозні порушення законів і звичаїв війни. Україна ратифікувала Римський статут у 2024 році (чинний з 1 січня 2025 року), що передбачає правову основу для співпраці з МКС [9].

В юридичній площині розмежовують міжнародно-правову відповідальність держави та індивідуальну кримінальну відповідальність. Наприклад, пошкодження релігійного об'єкту є доказовим фактом, проте, щоб кваліфікувати таке пошкодження як воєнний злочин потрібно довести умисел, відсутність статусу військової цілі та встановити обставин нападу.

У ситуації з російською військовою агресією в Україні йдеться про систематичні координовані атак, вибір цілей, які нерідко є цивільними об'єктами, практика незаконного переміщення культурних цінностей на окупованих територіях та придушення там української ідентичності можуть розглядатися як етапи цілеспрямованого геноциду.

У цьому контексті доречним буде згадати статтю 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і статтю 9 Європейської конвенції з прав людини, які декларують необхідність забезпечення свободи думки, совісті та релігійних переконань [14]. Міжнародне гуманітарне право регулює, зокрема, поводження з культурними об'єктами під час війни, тоді як міжнародне право прав людини захищає можливість сповідувати релігію та здійснювати релігійні практики в межах правового поля. Про порушення цих свобод на окупованих територіях України йдеться у Звіті Управління Верховного комісара ООН з прав людини за період від 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2023 року [11]. Звіт містить інформацію про придушення проявів української культури та ідентичності в окупації, вилучення українських книжок і творів мистецтва, а також нав'язування російських законів, релігійної традиції та освітньої системи.

Прикладом такого порушення свободи совісті може слугувати ситуація з Українською греко-католицькою церквою на окупованій частині Запорізької області, а саме у Мелітополі та Бердянську [12]. 26 грудня 2022 року так званий голова російської окупаційної адміністрації Запорізької області Євген Балицький видав розпорядження про заборону діяльності Української греко-католицької церкви, а також інституцій соціального служіння – "Лицарі Колумба" і "Карітас". Заборону діяльності російські окупанти аргументували тим, що громади УГКЦ працюють "в інтересах іноземних спецслужб", зберігають на території храмів вогнепальну зброю та вибухові речовини, розповсюджують літературу із закликами до порушення територіальної цілісності Росії, а також долучаються до діяльності "екстремістських організацій" і "пропаганди неонацистських ідей". Незадовго до того в окупованому Мелітополі не залишилося жодного священника УГКЦ. Останній зі священників конфесії, що перебував зі своєю громадою з перших днів повномасштабного вторгнення, отець Олександр Богомаз, був депортований 1 грудня 2022 року.

Проаналізовані міжнародно-правові механізми захисту культурної спадщини все ж реалізуються через вітчизняне законодавство, яке, вочевидь, не було готове до раптової російської військової інтервенції, а відтак необхідності захисту та збереження культурної спадщини в умовах війни. Йдеться не лише про закони та їх належне виконання, а про узгодження правових механізмів із практичними потребами невідкладного захисту, документування та відновлення пошкоджених об'єктів.

В основі державної політики у сфері охорони культурної спадщини – стаття 35 Конституції України, що гарантує кожній людині право на свободу світогляду і віросповідання [6]. А також

стаття 54 декларує охорону культурної спадщини законом. Тоді як держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами. Звичайно, що ці закони поширюються і на релігійні об'єкти, які водночас можуть бути архітектурою пам'яткою, носієм історичної пам'яті та місцем богослужіння [6].

Окрім конституційних статей у цьому ключі варто згадати Закон України "Про охорону культурної спадщини" від 8 червня 2000 року № 1805-III [4]. Він регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини, встановлює повноваження відповідних органів і декретує основні вимоги щодо збереження пам'яток. Щоправда не кожен релігійний об'єкт потрапляє у сферу дії цього закону, все залежить від статусу (об'єкт всесвітньої спадщини чи пам'ятка архітектури національного, чи регіонального значення тощо) та характеристик (просторових, функціональних, стану збереження тощо).

Все ж основною правовою нормою в Україні, що дозволяє кваліфікувати воєнні злочини та порушення законів і звичаїв війни залишається 438 стаття Кримінального кодексу [7]. Вона встановлює кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, а також за інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами. Посилаючись на цю правову норму з початку повномасштабного сторження військ РФ в Україну відкрито десятки тисяч проваджень, в тому числі щодо руйнувань та пошкоджень релігійних об'єктів.

Однією з фундаментальних передумов для ефективного розслідування випадків пошкодження чи руйнування культурної спадщини, зокрема релігійних об'єктів є належне документування. Відео- та фотофіксації пошкоджень, супутникові знімки із застосуванням OSINT-технологій, свідчення очевидців, інформація про характер та способи нанесення шкоди, відомості про історичну цінність об'єктів, а також дані щодо можливого використання релігійних об'єктів у військових цілях, фактично формують доказову базу для встановлення обставин події, що уможливлює відкриття кримінального провадження.

Наявність міжнародно-правових актів та національного законодавства є необхідним, проте недостатнім інструментом для гарантування ефективного захисту. У релігійній площині ситуація часто ускладнюється через розмежування відповідальності між органами місцевої влади, органами охорони культурної спадщини, власниками споруд та релігійними громадами. Досвід російсько-української війни, яка триває от уже п'ятий рік, підсвітив чимало проблем у цій сфері. Як уже згадувалось вище одним із способів захисту є розроблення механізмів запобігання втратам, що фактично відсутні у вітчизняних умовах. Цифровізацією релігійного спадку та консервацією релігійних об'єктів лише зараз починають масштабуватися. В більшій мірі це відбувається в межах грантових проєктів, за кошти меценатів чи з ініціативи та ресурсної підтримки самої релігійної громади.

Якщо розглянути факт уже пошкодженого чи зруйнованого релігійного об'єкта, то йдеться про сукупність викликів, які нерідко унеможливлюють відповідну правову кваліфікацію. У часі війни це і відсутність кадрових ресурсів, і розміщення об'єкта у зоні ведення активних бойових дій чи на окупованих територіях, що ускладнює доступ до нього кваліфікованих спеціалістів, і фінансове забезпечення, і пріоритетність, а ще відсутність належної комунікації та координації між органами влади, місцевим самоврядуванням та релігійною громадою.

Найновіші дані оприлюднені ЮНЕСКО засвідчують масштаби руйнувань культурної спадщини. Станом на 29 вересня 2026 року організацією верифіковано пошкодження 563 об'єктів культурної спадщини, 165 з яких – релігійні споруди [17]. Ці цифри унаочнюють втрати війни в контексті релігійній спадщині. Проте, дані ЮНЕСКО є зовсім не вичерпним списком зруйнованих об'єктів, адже організація фіксує лише ті випадки, які були перевірені за їхньою методикою. Чимало пошкоджених пам'яток, зокрема на окупованих територіях та в зоні введення бойових дій, куди експерти не можуть дістатися, залишаються поза увагою.

Поряд з міжнародною моніторинговою місією з часу повномасштабного вторгнення в Україні виникло кілька сотень документаційних ініціатив на базі громадських організацій, соціальних інституцій, освітніх-наукових установ тощо, які збирають та фіксують дані про різні види воєнних злочинів та шкоду завдану російськими військами. З огляду на кількість та мережевість ініціатив, цей конфлікт вже означили як найбільш документовану війну.

Що стосується релігійних об'єктів, то документуванням злочинів проти релігійних громад України з березня 2022 року і по теперішній час системно займається ініціативна група проєкту "Релігія в огні". Якщо порівнювати з верифікованою інформацією ЮНЕСКО, то йдеться про показники в чотири рази більші. Зокрема, станом на 21 вересня 2026 року в базі даних проєкту "Релігія в огні" зафіксовано інформацію про 807 пошкоджених або зруйнованих релігійних об'єктів. Задокументовано повне руйнування щонайменше 80 споруд, ще 135 релігійних об'єктів зазнали важких пошкоджень, що не підлягають відновленню [1].

Очевидно, що різниця в цифрах залежить від багатьох факторів, починаючи від методології збору даних, верифікації інформації, специфіки кваліфікації та завдань, які ставить перед собою документаційна ініціатива. Не кожне руйнування чи пошкодження релігійного об'єкта зафіксоване в межах проєкту "Релігія в огні" буде кваліфіковано як воєнний злочин. Тріщини фасаду, руйнування покрівлі, знищення інтер'єру і повна руйнація споруди мають різні матеріальні наслідки, відповідно правова оцінка кожного такого випадку визначається окремо. Але під час війни документування виконує кілька взаємопов'язаних функцій: пам'яткоохоронну, дослідницьку, правову, інформаційну та функцію меморіалізації.

З погляду релігієзнавства, зруйнований сакральний об'єкт – це не виключно про пошкодження будівлі чи матеріальні втрати. Це порушення регулярності богослужіння, унеможливлення проведення традиційних свят, втрата місць паломництва і осередку спільної взаємодії чи то в контексті переживання горя чи розділення спільної радості. Для невеликої релігійної спільноти втрата єдиної культової споруди може мати крайньо негативні наслідки. Прикладом, може слугувати випадок з етнічною меншиною караїмів. 31 березня 2022 року внаслідок російських обстрілів Харкова було пошкоджено останню діючу на підконтрольній Україні території караїмську кенасу [1]. Як наслідок – сакральна споруда перестала функціонувати, а місцева релігійна громада – розпалась.

Висновки. Захист релігійної спадщини в України під час війни – це комплексний виклик, що поєднує правові, пам'яткоохоронні та суспільні аспекти. Культові споруди є не просто матеріальними об'єктами, а носіями ідентичності, традицій та свободи віросповідання.

Збереження цієї спадщини спирається на міжнародне право (зокрема Гаазьку конвенцію 1954 року) та національне законодавство. Проте на практиці реалізація норм ускладнюється відсутністю доступу до окупованих територій, дефіцитом

ресурсів і складнощами верифікації даних. У часі війни важливим способом фіксації потенційних можливих злочинів є документування із застосуванням різних методологій збору даних, щоб якомога детальніше зібрати інформацію про завдану шкоду і врешті притягнути до відповідальності агресора. Подальші дослідження в окресленій площині повинні зосередитися на вивченні втрат різних конфесій, ситуації в окупації та ефективності міжнародно-правових механізмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дані проєкту "Релігія в огні". Фейсбук-сторінка ГО "Майстерня академічного релігієзнавства". URL: https://www.facebook.com/officialmarinua (дата звернення: 10.10.2026).
2. Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 26 березня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99 (дата звернення: 25.09.2026).
3. Закон України "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей" від 21 вересня 1999 року № 1068-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14 (дата звернення: 25.09.2026).
4. Закон України "Про охорону культурної спадщини" від 8 червня 2000 року № 1805-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14 (дата звернення: 25.09.2026).
5. Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157 (дата звернення: 25.09.2026).
6. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 25.09.2026).
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 25.09.2026).
8. Протокол до Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722 (дата звернення: 25.09.2026).
9. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf (дата звернення: 25.09.2026).
10. Синовіцька М. "Релігія в огні": підсумки за півроку проєкту. *Релігійно-інформаційна служба України (РІСУ).* URL: https://risu.ua/religiya-v-ogni-pidsumki-za-pivroku-proyektu_n133459 (дата звернення: 15.10.2026).
11. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки: 24 лютого 2022 року – 31 грудня 2023 року. 20 березня 2024 р. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/2024-03-20-OHCHR-Report-Occupation-Aftermath-UKR.pdf (дата звернення: 10.10.2026).
12. Фенно І. "Я не можу змінити обставини чи ситуації, те, що бачу чи чую, але можу бути поруч", – отець Олександр Богомаз (УГКЦ) / Пережити війну: релігійні виміри: збірник інтерв'ю / за ред. Севастьянів У. Київ: Видавництво Руслана Халікова, 2024. С. 65–77.
13. Швед З., Нестерова М. Міжконфесійна співпраця протягом дії воєнного стану в Україні. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник.* 2025. № 2 (26). С. 64–69. DOI: https://doi.org/10.17721/sophia.2025.26.11.
14. Hulkevych V. Ukrainian Cultural Heritage under Attack by the Russian Federation: Problems of Criminal Law Protection. Law & Society. 2024. Vol. 9. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-9.

15. Okhrimenko M. Protection of Cultural Heritage during Wartime in Ukraine: Legislation and Practical Aspects of Implementation. Text and Image: Essential Problems in Art History. 2022. DOI: https://doi.org/10.17721/2519-4801.2022.1.05.

16. Poshyvailo I. Destroyed Temples of Ukraine: Religion and Culture on the Battlefield. Canadian Slavonic Papers. 2025. Vol. 67. № 1-2. P. 236–253. DOI: https://doi.org/10.1080/00085006.2025.2494896.

17. UNESCO. Damaged Cultural Sites in Ukraine Verified by UNESCO. URL: https://www.unesco.org/en/ukraine-war/damaged-cultural-sites (дата звернення: 25.09.2026).

18. Wanner C., Kalenychenko T. Forging a Culture of Dialogue during War. Canadian Slavonic Papers. 2025. Vol. 67. № 1-2. P. 172–193. DOI: https://doi.org/10.1080/00085006.2025.2497675.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Dani proiektu "Relihiia v ohni". [Data from the Religion on Fire project]. Facebook-storinka HO "Maisternia akademichnoho relihiieznavstva". [Facebook page of the NGO Workshop for the Academic Study of Religions]. URL: https://www.facebook.com/officialmarinua (last accessed: 10.10.2026) (in Ukrainian).

2. Druhyi protokol do Haazkoi konventsii 1954 roku pro zakhyst kulturnykh tsinnostei u razi zbroinoho konfliktu vid 26 bereznia 1999 roku. [Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict of 26 March 1999]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99 (last accessed: 25.09.2026) (in Ukrainian).

3. Zakon Ukrainy "Pro vyvezennia, vvezennia ta povernennia kulturnykh tsinnostei" vid 21 veresnia 1999 roku № 1068-XIV. [Law of Ukraine on the Export, Import and Return of Cultural Property of 21 September 1999 № 1068-XIV]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14 (last accessed: 25.09.2026) (in Ukrainian).

4. Zakon Ukrainy "Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny" vid 8 chervnia 2000 roku № 1805-III. [Law of Ukraine on the Protection of Cultural Heritage of 8 June 2000 № 1805-III]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14 (last accessed: 25.09.2026) (in Ukrainian).

5. Konventsiia pro zakhyst kulturnykh tsinnostei u razi zbroinoho konfliktu vid 14 travnia 1954 roku. [Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict of 14 May 1954]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157 (last accessed: 25.09.2026) (in Ukrainian).

6. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku. [Constitution of Ukraine of 28 June 1996]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (last accessed: 25.09.2026) (in Ukrainian).

7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku № 2341-III. [Criminal Code of Ukraine of 5 April 2001 № 2341-III]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (last accessed: 25.09.2026) (in Ukrainian).

8. Protokol do Konventsii pro zakhyst kulturnykh tsinnostei u razi zbroinoho konfliktu vid 14 travnia 1954 roku. [Protocol to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict of 14 May 1954]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722 (last accessed: 25.09.2026) (in Ukrainian).

9. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu vid 17 lypnia 1998 roku. [Rome Statute of the International Criminal Court of 17 July 1998]. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf (last accessed: 25.09.2026) (in Ukrainian).

10. Synovitska, M. "Relihiia v ohni": pidsumky za pivroku proiektu. [Religion on Fire: Results of the First Six Months of the Project]. *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy (RISU)*. URL: https://risu.ua/religiya-v-ogni-pidsumki-za-pivroku-proyektu_n133459 (last accessed: 15.10.2026) (in Ukrainian).

11. Upravlinnia Verkhovnoho komisara OON z prav liudyny. (2024). Sytuatsiia z pravamy liudyny pid chas rosiiskoi okupatsii terytorii Ukrainy ta yii naslidky: 24 liutoho

2022 roku – 31 hrudnia 2023 roku. [Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the Human Rights Situation during the Russian Occupation of Territory of Ukraine and Its Aftermath: 24 February 2022 – 31 December 2023]. 20 bereznia 2024 r. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/2024-03-20-OHCHR-Report-Occupation-Aftermath-UKR.pdf (last accessed: 10.10.2026) (in Ukrainian).

12. Fenno, I. (2024). "Ya ne mozhu zminyty obstavyny chy sytuatsii, te, shcho bachu chy chuiu, ale mozhu buty poruch", – otets Oleksandr Bohomaz (UHKTs). ["Cannot Change the Circumstances or Situations, What I See or Hear, but I Can Be There": Father Oleksandr Bohomaz (UGCC)]. *Perezhyty viinu: relihiini vymiry: zbirnyk interviu* / za red. U. Sevastianiv. Kyiv: Vydavnytstvo Ruslana Khalikova. S. 65–77 (in Ukrainian).

13. Shved, Z., Nesterova, M. (2025). Mizhkonfesiina spivpratsia protiahom dii voiennoho stanu v Ukraini. [Interconfessional Cooperation during Martial Law in Ukraine]. *Sofiia. Humanitarno-relihiieznavchyi visnyk*. № 2 (26). S. 64–69. DOI: 10.17721/sophia.2025.26.11 (in Ukrainian).

14. Hulkevych, V. (2024). Ukrainian Cultural Heritage under Attack by the Russian Federation: Problems of Criminal Law Protection. *Law & Society*. Vol. 9. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-9 (in English).

15. Okhrimenko, M. (2022). Protection of Cultural Heritage during Wartime in Ukraine: Legislation and Practical Aspects of Implementation. *Text and Image: Essential Problems in Art History*. DOI: 10.17721/2519-4801.2022.1.05 (in English).

16. Poshyvailo, I. (2025). Destroyed Temples of Ukraine: Religion and Culture on the Battlefield. *Canadian Slavonic Papers*. Vol. 67, № 1–2. P. 236–253. DOI: 10.1080/00085006.2025.2494896 (in English).

17. UNESCO. Damaged Cultural Sites in Ukraine Verified by UNESCO. URL: https://www.unesco.org/en/ukraine-war/damaged-cultural-sites (last accessed: 25.09.2026) (in English).

18. Wanner, C., Kalenychenko, T. (2025). Forging a Culture of Dialogue during War. *Canadian Slavonic Papers*. Vol. 67, № 1–2. P. 172–193. DOI: 10.1080/00085006.2025.2497675 (in English).

Receive: September 19, 2026
Accepted: October 10, 2026